

Výběr vhodné kůže

Koželužství je samostatné a složité řemeslo, ale každý výrobce produkující kožené výrobky musí o jeho produkci mít alespoň částečně přehled, neboť každý výrobek vyžaduje jiný materiál a při nákupu v koželužně musíte specifikovat, co potřebujete. Prvně upozorním, že materiál se kterým pracují brašnáři, sedláři, ševci není správně označován kůže “tu má přeci každá kráva”, ale materiál po procesu činění v koželužně je useň! Na této terminologii velmi lpěli naši dědové a za její zaměňování by nás “tloukli ševcovským kladívkem po hlavě”, ale dnes se již běžně používá termín kůže i pro vyčiněný materiál a nejinak je tomu v naší dílně :). V angličtině se také setkáváme s podobným rozdělením na “skin” pro nezpracovanou kůži, “rawhide” pro zpracovanou nevyčiněnou surovou kůži, “hide” pro vyčiněnou (obvykle tříslovinami) a “leather”, jako obecné označení vyčiněného materiálu.

Proces činění je pro obecný přehled tento postup: námok - mízdnění - moření - neutralizace - činění - ždímání - seřezávání - sušení - měkčení - povrchová úprava (žehlení, barvení, lisování, leštění), ale pro potřeby nákupu to pro vás není moc podstatné. Obecně základní cíl celého procesu je čištění, konzervace a změkčení kůže pro další využití. Suchá surová kůže je tvrdá jako podešev, po namočení se chová jako guma, ale po vyschnutí opět ztvrdne. V historii se užívalo na mízdnění vápno a popel, na moření výkaly, činilo se tříslovinami několik měsíců, tedy žádná voňavá práce a navíc závislá na tekoucí vodě, kterou koželužové znečišťovali, tedy většinou byli jejich dílny umístěny za městem po proudu řek na rozdíl od dílen ostatních řemeslníků sídlících přímo ve městech. Pro účel nákupu v některé koželužně (Kumo), velkoobchodu s usněmi (Prokuri), různých eshopech (mají obvykle výrazně vyšší cenu) musíme postupně specifikovat náš požadavek podle různých parametrů a tedy zde jsou informace o dělení usní.

1. Původ (z jakého zvířete kůže pochází)

- hověziny, teletiny, vepřovice, skopovice, kozinky, jelenice, reptilie, rejnok, pštros.

Nejčastěji používaná useň je hovězí, která je velmi pevná, rozměrná a cenově dostupná. Z tohoto důvodu se používá na většinu běžných výrobků jako jsou opasky, pouzdra, boty, sedla, postroje atp.. Teletina se používá na ohebné části bot a lemování. Vepřovice se používá často na podšívky, protože je měkká a prodyšná. Skopovice a kozinky jsou populární pro velkou pružnost u rukavičkářů, reptilie na různé designové výrobky, jako jsou řemínky hodinek a peněženky. Výběr však bude vždy záležet na vašem posouzení.

2. způsob činění

procesy z historie, které už dnes nepotkáte

- konzervace kouřem a solí (pravděpodobně prvotní způsob konzervace bez změkčení)
- činění mozem (mechanicky tučný mozek se vtíral do usně, indiáni)
- činění z kvasem (ke kůži se přidávali otruby a kvasilo se, starověk)

současné postupy

- **tříslučinění** (rostlinného nebo syntetického původu, vegetable-tanned) - výsledkem jsou béžové usně, které jsou trochu tužší, jsou málo voděodolné (umožňují ražbu za vlhka) a nejčastěji jsou používány na opasky, pouzdra, postroje atp. Jedná se o nejčastěji používaný materiál pro hobby výrobu.
- **chromčinění** (kamencem chromitý, chrome-tanned) - výsledkem jsou šedé usně, které jsou více pružné, více voděodolné, ale ne zcela (obvykle je nutná ražba za tepla) a nejčastěji jsou používány na boty, kabelky, vaky, oděvy atp. Většina kožených výrobků průmyslové galanterní produkce je v dnešní době z těchto usní.
- **zámišnictví, semišnictví** (tukem rybím i jiným, oil-tanned) - výsledkem jsou žlutohnědé kůže, tento postup se často využívá pro zpracování jelenic.
- **jirchářství** (kamencem hlinito-draselným) "alum" - bílé kůže, které se často využívá pro výrobu kožešin.

V postupech koželužen se dnes často setkáte s využitím kyselin "piklování" (sírovou, mravenčí, octovou) nebo kombinované činění, ale to pro začátky není podstatné.

3. část usně

Další podstatnou věcí při výběru je volba vhodné části usně, neboť to může zásadně ovlivnit výsledný výrobek a také nákupní cenu. V případě průmyslové výroby se velmi dbá, aby byli dílce výrobku vhodně rozloženy na celé usni (např. jazyky bot se dávají na kraje a svršky bot na krupon). Správně bychom měli brát i v potaz orientaci dílce na usni vzhledem k vláknům, ale to už je trochu složitější.

Krupon (bend) je část usně který měla kráva na hřbetu a useň je to nejkvalitnější, nejdražší, nejpevnější (bude držet tvar), málo chlupatá na rubu. Pokud začínáte a moc tomu nerozumíte kupte si raději krupon, než cokoliv jiného.

Kraj (belly) je část, která byla na břichu a bude mít tedy nižší kvalitu, levnější, pružnější, často s vrásky, více chlupatá rubová strana

Vaz (shoulder) je pak část která byla směrem k hlavě zvířete a její kvalita bývá rozličná, obvykle něco mezi kruponem a kraji.

Půlka (half) - jednotlivé výše uvedené části usně samozřejmě můžete zakoupit odděleně, ale nejčastěji se prodávají půlky usně, kde máte všechny části a je na vás jak useň využijete.

Štika - je část usně zahrnují krupon a vaz, tedy velmi dlouhá vy využijete ji například v případě zhotovování opasků na plnoštíhlé osoby, kde vám běžný krupon okolo 150cm nebude dostačující a štika o délce i přes 200cm bude jedinou možností.

Kruponož - je méně obvyklá část, zahrnující část kruponu a kraje (příčný řez usní)

Samozřejmě při výběru konkrétní usně je potřeba sledovat i kvalitu/výtěžnost, tedy kolek procent z usně je bez kazu (jizvy, poškození při zpracování). Levnější usně mohou mít výtěžnost okolo 60%, nejdražší i přes 90%.

4. barvení usně

Dalším parametrem, který budete muset specifikovat je, zda-li požadujete useň v přírodní barvě (třísloučená béžová, chromčinná šedá, zámiš žlutá, jircha bílá) nebo barevnou. V prvním případě je pak zcela na vás jak ji nabarvíte a otevírá se vám prostor pro různé techniky barvení. V druhém případě je třeba specifikovat zda-li má být **probarvená** v celém průřezu nebo jen **barvená na povrchu** (stříkaná). Probarvená useň bude samozřejmě malinko dražší, ale v případě že nebarvíte na daném dílci hrany nebo používáte bezbarvou úpravu hrany, tak pak nemusíte řešit odhalenou přírodní část. Většina hobby výrobců využívá přírodní usně a k tomu má několik lihových barev, ale pokud připravujete třeba několik desítek stejných opasků stejné jednolitě barvy je ekonomičtější si pořídit již barevnou useň od dodavatele, neboť barvení na dílně vyjde ve výsledku vždy draž. Dale je mnoho způsobů barvení kůže - lihovo-olejové, anilinové, semianilinové aj., což samozřejmě také ovlivňuje výslednou kvalitu usně.

5. lakování usně

Samozřejmě nesmíte opomenout zmínit, zda-li má být kůže **lakovaná (finished)** nebo **nelakovaná (unfinished)**. V případě že si pořídíte lakovanou useň, tak ji již nemůžete dobarvovat, razit do ní za vlhka, před lepením lícové strany ji musíte v daném místě zbrousit atp. Naopak se nemusíte u takové usně zdržovat

lakováním a je zde menší riziko poškození nebo znečištění usně v průběhu výroby, navíc lakování z koželužny bude vždy kvalitnější než to na dílně.

6. síla usně

V omezené míře je možné si useň na dílně ztenčit (malá stolní štípačka), avšak obvykle jen v malém rozsahu několika centimetrů. V koželužně to dokáží provést z celou usní a tedy většinou nakupujete usně o různých silách pro různé výrobky. Častější způsob ztenčování usně je **štípání** kdy ostrý nůž stroje rozřízne useň v průřezu. Výsledkem jsou dvě části, požadovaná ztenčená horní vrstva s hladkou stranou a oboustranně chlupatá štípenka, která je často spíše jen odpad (není pevná ani hladká), ale v rámci průmyslu se setkáte i s postupy, kdy je tato část usně laminována a dále prodávána jako kožený materiál (to fakt nechcete). Méně častým způsobem je **falcování**, kdy rubovou stranu usně brousíme a tedy výsledkem je pouze kožený prach, ale tento proces je přesnější a nehrozí při něm tolik poškození usně nebo její tahová deformace.

7. užití usně

Výrobci často dělí usně dle využití (sedlářské, brašnářské, obuvnické, čalounické, rukavičkářské), avšak takové rozdělení většinou není moc přesné a často můžete využít i usně z jiného řemeslného zaměření.

8. různé další pojmy

- **hlazenice** (plná síla - full grain leather, horní vrstva - top grain leather) - useň s hladkým pevným povrchem a plnohodnotnou přírodní horní vrstvou (pokožkou)
- **štípenka** (split leather) - spodní část usně po štípání, je bez horní vrstvy, tedy vlastně pokožky a složena pouze ze škáry zvířete
- **laminovaná/povrstvená useň** (genuine leather), základem štípenka pokrytá syntetickým povrchem (neprodyšná, málo elastická, praskajícím povrchem, omezenou pevností)
- **lisovaná useň** (bonded leather) - to jsou dokonce vylišované rozemleté zbytky usně smíchané s lepidlem a opět upraveným syntetickým povrchem
- **koženka** (artificial/PU/PVc/man-made/synthetic leather) - náhražka kůže obvykle s textilním nebo jiným umělým základem
- **vegan useň** - v dnešní době se můžete setkat i s jinými náhražkami kůže přírodního charakteru z drcené kokosové hmoty, mořských řas atp. Má osobní důvěra v tyto materiály je stejně špatná, jako v syntetické koženky, protože se jedná jen opět slisovaná a slepená vlákna libovolné přírodní hmoty.

Pro obecnou orientaci v běžném prodeji by měl být výrobek označen piktoqramem prázdného znak tvaru kůže pro pravou useň a znak tvaru kůže s kosočtvercem uprostřed pro povrstvenou useň, která by neměl přesahovat 1/3 síly materiálu, jinak by měla být označena pouze kosočtverce, tedy jako jiný materiál. Pro testování na dílně se často používá zkouška ohněm, kdy umělá useň hoří a je cítit specifickým zápachem.

- **valchovaná** - useň, která je ohebná a flexibilní v důsledku procesu výroby při kterém dojde k protažení kolagenních vláken a jejich rozvolnění

- **nubuk** - useň broušená po líci, tedy sametového povrchu

- **velur** - broušená po rubu nebo zároveň i po líci, tedy také sametového povrchu, ale otočená na rub

Nubuk a velur jsou často dnes označovány jako semišové usně, což vede k terminologickým omylům vzhledem k existenci semišnictví, tedy usní činěných tukem a dále i textilních semišových materiálů.

- **tlačaná useň** - vytvořen vzor na povrchu

- **pull up / waxed leather** - olejem napuštěná / voskovaná useň

- **spodkovice** - speciální tříslučiněná useň vhodná na výrobu podešví (tvrdá jako hodně pevný karton)